

gravlagte. I så fald var der tale om 3 ældre søstre (o. 50 år) med 3 døtre (18-30 år) og 2 børnebørn. Alt i alt tyder fundet på et ganske almindeligt familiegravsted, hvis betydning ligger i dets høje alder (o. 1475) og velbevarede stand. Der var intet usædvanligt hos personerne. De seks voksne kvinder havde en gennemsnitshøjde o. 150 cm, nøjagtig som senere grupper af ublandede eskimoiske kvinder, således i Thule i 1963. De var tatoverede i ansigtet, som man kender det fra 1600- og 1700-tallet i Grønland og i senere tid også Canada og Alaska, og deres klædedragt var den fra senere afbildninger kendte.

I netop almindeligheden ligger en stor værdi. Det gør fundet til en brugbar referenceramme til tiden før koloniseringen i 1721. Der er grund til at ønske alle implicerede tillykke med den landvinding og den meget smukke udgivelse.

Axel Kjær Sørensen

Jens Hougaard, Toni Nielsen, E. Vestergaard Rasmussen, Arne Rindom og Peer E. Sørensen: *Dansk litteraturhistorie 3. Stænderkultur og enevælde 1620-1746*. Johan Fjord Jensen, Morten Møller, Toni Nielsen og Jørgen Stigel: *Dansk litteraturhistorie 4. Patriotismens tid 1746-1807*. (Gyldendal, 1983). 640 + 640 s. ill.

Der står et forfatterkollektiv på hele 47 medarbejdere bag den nye litteraturhistorie, der tolker den samlede danske litteratur fra vikingetiden til i dag og er blevet den hidtil mest omfangsrige. Hele ni tykke bind kommer den til at fylde.

Den er smukt trykt og smukt illustreret. Men modsat de samtidigt udkommende Lademanns Verdenshistorie og

Erling Bjøls Politikens Verdenshistorie har billederne ikke taget eller er ikke ved at tage magten. For forfatterne ligger ikke under for den moderne visuelle opdragelse af mennesket, der opfinder de mest subtile kneb for at bibringe viden uden anstrengelse, d.v.s. uden indsigt, hvorved læseren reduceres til en række hule kundskaber, der rasler i takt efter systemets taktstok.

Det spores klart, at de folk med hovedredaktøren Johan Fjord Jensen i spidsen, der stod bag det oprindelige Projekt dansk litteraturhistorie fra 1976, deltog i det ungdomsoprør, der søgte at gøre op med den etablerede borgerlige kultur. Forfatterne har nemlig det prisværdige forsæt, at de vil ændre læserens liv. De vil frigøre ham og hende, så de ude over de handlingslammende normer aktivt kan medvirke til at gennemføre et socialistisk samfund.

Hertil svarer konsekvent det historiesyn, som forfatterne har søgt at udtrykke og udvikle. Det kan med Fjord Jensen nuanceret defineres som det komplicerede samspil mellem den historiske struktur, tekstur og aktur. Strukturen tolkes med hjælp fra historikeren Perry Anderson ud af den fortidige historiske virkelighed, vel at mærke som den er bearbejdet af den eksisterende, oftest positivistiske forskning, hvilket selvsagt har givet problemer, da positivismens databegreb ikke altid svarer til marxismens. Teksturen udtrykkes i selve tolkningen af de litterære kilder. Og akturen dannes af de nutidige samfunds- og bevidsthedsmæssige former, som litteraten, historikeren eller med andre ord: aktøren skiver på baggrund af, idet de selv søger at influere på dem; Fjord Jensen som led i den verserende klassekamp imod højrebølgen og imod den fremtrængende korporativisme.

Dette historiesyn har sat sit afgørende præg på værket – på godt og ondt.

På godt, for så vidt forfatterne har villet gøre op med det uheldige og uholdbare i traditionen og fremdrage det fortrængte. På ondt, fordi opgøret næsten har ført til en fornægtelse af traditionen, som er uheldig, fordi de alligevel, heldigvis, er dybt præget af den. På ondt ligeledes, fordi opgøret og dermed aktøren, som det skal vises, stedvis har taget magten over struktur og tekstur og derved forvansket analysen af den litterære tekst.

Det fortrængte i traditionen drejer sig om kvinde-, trivial- og skolelærerlitteraturen, skillingsviserne, de lavere lags mere eller mindre ukunstneriske produktion. Og det er afgjort en gevinst, at disse sider er kommet med, så også disse lag nu har fået deres historie, om end den kunne have været mere fylldig. Den trods alt begrænsede interesse herfor hænger sammen med, at forfatterne i deres higen efter at omforme staten i socialistisk retning har haft deres hjerte hos de forfatterskaber, der selv har befundet sig nær magtens centre og taget livtag med den. Ikke mindst derfor har litteraturhistorien sin vægt side- og indholdsmæssigt akkurat som forgængerne i ofte dygtige og indsigtfulde analyser af de hidtil højtestimerede værker som Holbergs komedier, Kingos salmer, Ewalds og Oehlenschlägers digtning.

Projektets deltagere har med rette fundet det uheldigt, at den litteraturhistoriske tradition i alt for ringe grad har set den klassiske, endsige den mere folkelige digtning i dens dialektiske sammenhæng med den kultur- og socialhistoriske udvikling. Den sammenhæng har det derfor også været projektets hovedopgave at skabe, og det er der kommet yderst frugtbare analyser ud af, som også historikerne blandt den dannede offentlighed, som værket er beregnet på, kan og bør høste stor nytte af.

Ikke mindst spændende har fremlæggelsen af en række case-stories været. Især skildringen af den unge rektor Taubers selvafslørende dagbog som konkret eksempel på, hvad det egentlig indebar at indgå ægteskab i 1700-tallets feudale kontraktsamfund, hvor snusfornuften og de økonomiske hensyn gjorde følelserne til sorteper og fik dem til at udarte til føleri, kan ikke undgå at få læseren til at sammenligne med sin egen borgerlige eller småborgerlige ægteskabshistorie. I den blev følelserne måske ikke i samme grad tilsidesat, det er jo idealet at finde én, man elsker, uden at skele til det sociale niveau. Men spørgsmålet er alligevel, i hvor høj grad vi har gjort os fri af den tidligere tankegang om, hvad der kunne betale sig økonomisk og socialt. Hvor mange historikere har ikke giftet sig med historikere eller akademikere, hvor få med folk fra almindelige småborgerlige erhverv.

Case-stories som den om rektor Tauber er med andre ord historier, der bringer os nær ind på livet af den måde, som vi selv lever på. De sætter spørgsmål ved de afgørende livsvalg, som vi træffer, eller som vi lader samfundet træffe for os. Det er forudsætningen for, at vi kan anfægtes i vort livsmønster og handle selvstændigt. Så meget mere, som Tauber ligesom andre af de folk, der fremdrages, var lede ved kontraktsystemet og gjorde, hvad de kunne, for at sætte sig op imod det.

På den måde får litteraturhistorien en værdifuld eksistentiel dimension, hvilket dog rejser det problem, i hvor vidt omfang det værdigrundlag, den er skrevet ud fra, er brugeligt. Noget entydigt svar kan ikke gives. Forfatterne er trods alt forskellige. Men det forekommer dog, som om Fjord Jensen og flere af hans kolleger har følt den kalkulerende fornuft og rationelle pligtopyldehed i samfundstilpasningens tje-

neste som så enerådende på følelseslivets bekostning i deres egen tid, at det har fået dem til at prise enhver manifestation af følelserne, hvad enten det drejer sig om begær, drift, lidenskab eller kærlighed som frigørende, ikke blot for mennesker i dag, men i hele den fortidige virkelighed. Sammenstødet mellem fornuft og følelse er da i sig selv vitalt, og ender det med følelsens sejr, d.v.s. udløser det protest eller oprør, er det godt. Men ender det med driftskontrol, selvafkald og selvdisciplinering, er det underkuende.

Man kan derfor ikke frigøre sig for den tanke, at forfatterne i reaktion mod modernismens fordummende dyrkelse af ratio, der gjorde det moderne menneske til en udhulet skuespiller, som altid gik systemets ærinde, har forslugt sig rigeligt på den postmodernisme, som slog igennem herhjemme omkring 1980, og som netop ensidigt dyrker følelsen. Det sker imidlertid med lige så katastrofale konsekvenser for identiteten, så vist som den lidenskab, der ikke tøjles af fornuften, gør mennesket til en amoralsk selvspejler. Det vidste den realistiske romantiks fortalere, og den bevægelse er Fjord Jensen da også temmelig forbeholden overfor.

Aladdin-figuren er den store indgangsportal til den danske romantik. Og denne vigtige figurs menneskelige udvikling, som Oehlenschläger skabte ud fra devisen, at mennesket kun kunne tilnærme sig barndommens umiddelbarhed og sunde dømm- og handlekraft som voksen, hvis det i puberteten lærte at forene fornuft og følelse, sætter Fjord Jensen derfor heller ikke pris på. Tværtimod. Han lader nærmest denne pubertet være idealtilstanden, hvilket ikke er så underligt, da de færreste voksne i dag er kommet ud af den. Det er derfor den unge, uudviklede Aladdin, der med sin nydelsessyge hedonisme, sin leven i nuet, ses som oprøreren,

den Aladdin, der »uden samvittighed« og derfor i »grænseløs frihed« postmodernistisk sætter sig hinsides alle borgerlige hensyn og standsmæssige begrænsninger. Derfor er Fjord Jensen også så skuffet over, at Oehlenschläger »af frygt for de moralske myndigheder« i skuespillets anden del lader Aladdin »forsone sig med den borgerlige modstand« og fra at være en ørn, svævende over afgrunden, bliver til en borgerlig, troende gråspurv.

At Aladdin lige fra stykkets start er i besiddelse af en folkelig eller småborgerlig moral, hvis positive træk han siden kombinerer med de positive træk i det progressive borgerskab, som han vokser ind i uden at opgive sin folkelige baggrund, ser Fjord Jensen ikke. Det skyldes, at han ikke i dag vil bygge på småborgerskabet eller folket, og dermed på nogen moral, men tvinges ud i sympati for de for borgerskabet leflende intellektuelle mellemlags mere eller mindre diskrete amoralske univers.

Det bliver også fatalt for hans grundsynspunkt, at anskue digterværket ud fra dets klassemæssige tilhørsforhold. Det får ham nemlig til at lukke øjnene for, at Oehlenschläger med Aladdin vil skabe et idealbillede for borgerskabet, der skulle gøre det værdigt til i kraft af alliancen med folket at overtage magten i samfundet, et forbillede, der skulle bekæmpe den materialisme og selvtilstrækkelighed, som allerede da var en trussel mod borgerskabets livsførelse, og som undergravede det efter 1849. Fjord Jensen mener fejlagtigt, at borgerskabet var regressivt allerede i 1805. Og derfor har han ikke blik for det positive i, at Oehlenschläger lader Aladdin identificere sig med det som led i sin egen persons og i samfundets frigørelse. Han ser ikke, at netop den kunstner, der gør sig til ét med eller dog solidariserer sig med den opstigende og derfor socialt og mentalt grænse-

sprængende klasse, her borgerskabet, ene er i stand til at fungere frigørende. Han vil i stedet have, at Aladdin skal forblive en amoralsk friskytte, hævet over alle klasser, akkurat som den moderne marxisme har fungeret, efter at det er gået op for den, at den organiserede arbejderklasse mere og mere er blevet et led i den korporativisme og det system, som den bekæmper.

Denne vigtige problematik, der i tilfældet Aladdin viser, hvorledes et problematisk syn på aktøren kan fortegne billedet af teksten, er udfoldet nærmere i *Fønix* nr. 2, 1985 s. 74-98. Kritikken skal imidlertid ikke fordunkle det afgørende i, at historikerne med færdiggørelsen af denne litteraturhistorie ikke længere vil have nogen undskyldning for i deres synteser enten at udelade kultur- og åndslivet, endsige bevidsthedshistorien, eller at forvise denne til få siders lidetsigende betragtninger, som det er sket i de hidtil udkomne bind af Gyldendals Danmarks-historie. De vil for selvrespektens skyld blive nødt til at skabe et tilsvarende sammenhængende univers mellem »basis« og »overbygning«, som det med større og somme tider mindre held er søgt i litteraturhistorien og ikke nøjes med at blive hængende i den materialhistoriske proces.

Det er desto vigtigere, som denne i de senere årtier under indflydelse af Annales-skolen har fået større og større vægt herhjemme. Den »egentlige« historie er nemlig ifølge en af denne skoles vigtigste talsmænd, F. Braudel, »en næsten ubevægelig historie om menneskets forhold til det miljø, der omgiver det« (Ecrits sur l'histoire, 1969 s. 11). Over denne historie, hvor gentagelsen er reglen, udvikles ganske vist de sociale gruppers historie, hvor den langsomme rytme er reglen. Men først på det tredje og overfladiske niveau kommer den traditionelle historie, hvor

individet og begivenhederne optræder. Den er et overfladefænomen, ifølge Braudel, præget af »korte, hurtige, nervøse svingninger«, og derfor må historikerne nære den største mistro til »denne brændende historie«, således som de historiske skikkelser har »følt, beskrevet, oplevet den i takt med deres eget liv, som er kort som vort eget«. For deres beretninger er præget af »deres vrede, deres drømme og deres illusioner« (s. st. s. 12).

Skønt utvivlsomt præget af Annales-skolens sans for den sociale histories *longue durée* har litteraturhistoriens folk heldigvis ikke kunnet underskrive den tendens til foragt for individualhistorien, der nu præger mange i historikerverdenen. Man omgås tværtimod ofte indlevende og sympatiserende de store forfattere og undersøger, hvorledes og i hvor høj grad de har kunnet komme afsted med at formulere en »progressiv« kunst, der kunne skabe et modbillede til det undertrykkende system, en drøm eller utopi, som læseren kunne klynge et håb om en bedre fremtid for sig og sine til.

Problemerne med at finde ud af, hvad der i de forskellige perioder har været progressivt, hvad reaktionært, har dog været store, som allerede antydtes. Men afgørende er, at forsøgene er gjort, og at forfatterne har lagt vægt på enkeltmenneskets evne til at bryde ind i og være med til at omdanne bevidsthedsformerne i samfundet i gunstig retning.

Det må derfor håbes, at historikerne nu vil gøre den søgte dialektik mellem den materialhistoriske proces og menneskets tankegang til central også i deres egen syntetiske historieskrivning. Men det vil rigtignok kræve en næsten total omstrukturering af historieskrivningen, der herefter ikke kan nøjes med at behandle udviklingen mere *horisontalt* som hidtil, hvor man overve-

jende har adskilt den økonomiske, den sociale, den indre politiske, den ydre politiske og den åndelige udvikling i fra hinanden næsten isolerede afsnit. Den arbejdsmåde har fjernet helhedstankgangen fra historien og været katastrofal for dens læsværdighed. Ud over hjælp fra den påbegyndte ny romantiske bølge får historikerne i og med litteraturhistorien et incitament til at gøre historien mere *vertikal*, til stedse at iagttage og tolke de menneskelige handlinger og motiver på basis af samtids ydre og indre konjunkturer, af de sociale og mentale forudsætninger.

På den måde vil enkeltmennesket atter liste sig ind imod det centrum af historien, som det længe har været forvist fra, også selvom dette enkeltmenneske og dermed det enkelte forfatterskabs udvikling ikke altid har fået den plads i litteraturhistorien, som det havde fortjent. Biografier selv af hovedpersoner som P. F. Suhm tegnes således ofte nødtørftigt og sønderrevet. Hvad Suhm angår, skal man kigge både s. 166 ff, 295 f, 298 ff, 306, 312 ff og 320.

Suhms historieskrivning behandles i øvrigt, som næsten al historieskrivning i disse to bind af litteraturhistorien, højst stedmoderligt. En vis indsigt i udviklingen i Suhms liv fås kun for perioden 1770-78 sammenhængende med, at hans vigtigste skønlitterære virksomhed netop lå her. Nogen forståelse for den centrale dialektik i Suhms udvikling mellem hans virke som videnskabsmand og som kunstner søges derfor slet ikke påvist (jvf. min artikel i *DBL*. bd. 14, 1983 herom).

Hvad de i reglen gode kulturhistoriske afsnit angår kan der ankes over, at de ikke altid forbindes med alt for mange linier til de litterære, og over, at forfatterne naturligt nok har lidt under, at de af og til har haft lidt for spinkel viden om de faktiske forhold. Herpå skal der gives nogle spredte eksempler fra

bd. 3: Om Jens Dinesen Jersin (1588-1634) hedder det, at han blev bisp i Ribe kort efter Trediveårskrigen ophør (s. 50); det skal selvsagt være Kejserkrigen. Yderst tvivlsomt påstås det, at der »først med Christian IVs forsøg på at løsrive kongemagten fra adelens kontrol skabtes ... grobund for ortodoksien i Danmark« (s. 37). Legitimiteten Christian IV var nok uenig med den for adelen atypiske Holger Rosenkrantz, men ikke med rådsflertallet, om religionspolitikken. De adelige dannelsesrejser udviklede sig allerede før de første årtier af 1600-tallet til et selvfølgeligt led i den adeliges livsførelse (s. 139). De adelige tog hyppigst ud på rejserne før tyveårsalderen (s. 140). Modstands- og oprørsretten var gledet ud af håndfæstningen under Christian IV, hvad man ikke får indtryk af s. 184. Den eksisterede heller ikke efter 1624 de facto mere i Stettintraktaten vedrørende Sverige. Rigsrådet fik *ikke* magten med håndfæstningen 1648 (s. 192). Det fik mere formel, men, som det snart skulle vise sig, mindre reel magt end under Christian IVs sidste tid. Monarkiske forestillinger var ikke blot almindeligt udbredte blandt gejstlige, historikere, retslærde og yngre adelige (s. 193), men i en lang tid *også* blandt ældre adelige, f.eks. Christian Friis til Borreby, Jacob Ulfeldt, Frantz Rantzau, Corfitz Ulfeldt og ikke mindst Hannibal Sehested.

Men alt dette tilhører småtingsafdelingen. Afgørende er, at der er grund til at ønske Fjord Jensen og hans team hjerteligt tillykke med de to første bind af den litteraturhistorie, som han med en på én gang vaulundursk og noured-dinsk arbejdsomhed har brugt det meste af sine sidste 13-14 år på at få til at blive til en helhed.

Både fordi og selv om man kan være uenig i en analyse af et værk eller et forfatterskab eller med grundholdnin-

ger bag analyserne, er der grund til at fremhæve, at litteraturhistorien efter de to første bind tegner til at blive en bedrift i dansk åndsliv.

De to bind har været berigende næring for anmelderen, som har fået en række nye indsigter. De er da også indgået som et vigtigt led i hans undervisning både i de enkelte perioder af historien og i historisk metode, hvor han allerede flere år har haft glæde af det foreløbige Projekt.

Leo Tandrup

Harald Jørgensen (red.): *Indenfor murene. Jødisk liv i Danmark 1684-1984*. (Selskabet for dansk jødisk historie, 1984). 373 s.

Det jødiske samfund i Danmark daterer sin oprindelse fra et kgl. privilegium af 1684, som gav hofjuvellerer Israel David tilladelse til at afholde gudstjeneste i sit hus. Trossamfundet har altså haft 300 års jubilæum og har i den anledning udsendt et festskrift.

Tidligere har man brugt den enevældige konges såkaldte frihedsbrev fra 1814 som udgangspunkt, og der blev udsendt festskrifter, da der var gået henholdsvis 100 og 150 år siden frihedsbrevets udstedelse.

Disse værker og flere spredte tidsskriftartikler beretter om danske jøders historie, og der er grænser for, hvor meget mere der kan presses ind i det nye festskrift. Men som enhver historiker ved, ændrer historien sig med generationerne og de nye forfattere, og i dette seneste festskrift har de unge historikere Merete Christensen, Brita Syskind og Bent Blüdnikow frisket op på det gammelkendte stof og gjort det læseværdigt selv for den, for hvem det er gammelkendt. For den, der ikke kender noget til danske jøders historie,

men gerne vil have noget at vide, er bidragene til dette festskrift fortræffelige.

Artikler om jøder i erhvervslivet, i kunsten, i litteraturen o.s.v. har ofte været principielt diskuteret, fordi jødisk apologi har noget trist og tragisk hæftet ved sig. Hele denne problemstilling har dette festskrift undgået derved, at en række artikler af denne type er skrevet af ikke-jøder.

Niels Birger Wamberg har skrevet om dansk-jødiske forfattere og om jødiske emner i dansk litteratur. Det er blevet til nogle små interessante essays. Selvfølgelig skriver Wamberg lidt om Goldschmidt, Henri Nathansen og Georg Brandes. Desuden er der en god artikel om den evige jøde fra de folkelige kisteblades vers om Jerusalems skomager til Ingemann, Poul Møller, H. C. Andersen og andre skønlitterære forfattere, der har anvendt Ahasverusskikkelsen. Den litterære jødefejde får også et par ord med.

Lorenz Rerups afsnit om jødisk indsats i dansk videnskab er af den traditionelle karakter, og det samme gælder til en vis grad Jens Chr. Manniches artikel om jødisk assimilation i politik og presse. I Manniches afsnit er der et godt bidrag til beskrivelse af de jødiske islæt i dansk radikalisme omkring dagbladet »Politiken«.

Per Bojes beretning om jøder i dansk erhvervsliv skildrer på udmærket måde – så godt som det nu kan lade sig gøre på 20-30 sider – de ledende jødiske erhvervsfolk, men beretningen slutter med året 1920. Jørgen Hæstrup giver et par smagsprøver på sin store viden om danske jøder under besættelsen.

Festskriftets bedste afhandling er Bent Blüdnikows beretning om den østjødiske immigration. Det er mærkværdigt, at der ikke tidligere er skrevet en samlet fremstilling af denne indvandring, der fandt sted i årene 1904-17.